

O AȘEZARE HALLSTATTIANĂ LA COZIA

(JUD. IAȘI)

Etapa timpurie a primei vârste a fierului constituia, pînă nu demult, una din perioadele mai puțin cunoscute din istoria veche a României¹. Dacă în ultimii ani, îndeosebi pentru Transilvania² și Dobrogea³, s-au obținut rezultate remarcabile, stadiul cercetărilor privind așezările și necropolele perioadei Hallstattului timpuriu din Moldova a avansat prea puțin. Considerăm, deci, utilă o

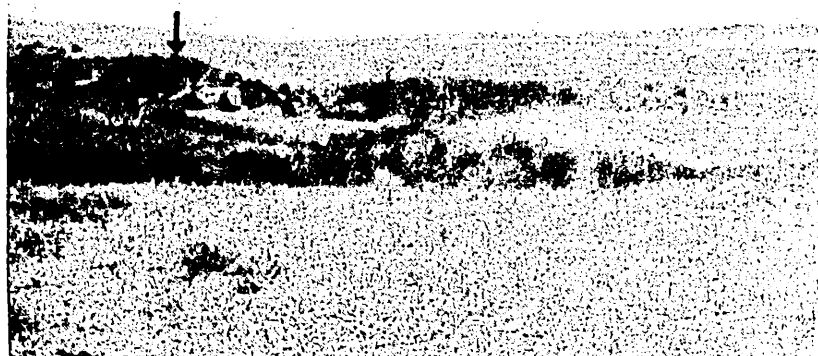

Fig. 1. — Așezarea hallstattiană văzută dinspre șesul Jijiei.

¹ Pentru problema Hallstattului timpuriu din România în general cf. Eugenia Zaharia și Sebastian Morintz, *Cercetarea Hallstattului timpuriu în România*, în *SCIV*, 3, XVI, 1965, p. 451—462.

² Cităm doar cîteva din ultimele lucrări: Mircea Rusu, *Die Verbreitung der Bronzhortle in Transsilvanien vom Ende der Bronzezeit bis in die mittlere Hallstattzeit*, în *Dacia*, N.S., VII, 1963, p. 177—210; Eugenia Zaharia, *Remarques sur le Hallstatt ancien de Transylvanie. Fouilles et trouvailles de Medieș 1958*, în *Dacia*, N.S., IX, 1965, p. 83—104; K. Horedt, *Așezarea fortificată din perioada lîrzie a bronzului de la Sighetul Marmației*, Baia Mare, 1966; idem, *Problemele ceramicii din perioada bronzului*

evoluat în Transilvania, în *Studii și comunicări (Muzeul Brukenthal)*, 13, Sibiu, 1967, p. 137—156; Z. Székely, *Așezări din prima vîrstă a fierului în sud-estul Transilvaniei*, St. Gheorghe, 1966; idem, *Beiträge zur Kenntnis der Frühhallstattzeit und zum Gebrauch des Eisens in Rumänien*, în *Dacia*, N.S., X, 1966, p. 209—219; St. Folliny, *Neue Angaben zur Kenntnis der urnenfelderzeitlichen Keramik im südlichen Teile des Karpatenbeckens*, în *Apulum*, VI, 1967, p. 49—71.

³ S. Morintz, *Quelques problèmes concernant la période ancienne du Hallstatt au Bas-Danube à la lumière des fouilles de Babadag*, în *Dacia*, N.S., VIII, 1964, p. 101—118.

succintă prezentare a principalelor rezultate obținute cu ocazia sondajelor din anii 1966—1967, efectuate în așezarea hallstattiană de la Cozia⁴.

Satul Cozia (comuna Costuleni) este situat la marginea de nord-est a Podișului Central Moldovenesc, lângă șoseaua Iași—Răducăneni—Huși. La circa 1,5 km nord-vest de sat, constituind ultima ridicătură deasupra șesului Jijiei, se află un deal format din două mameloane, unite între ele printr-o șea și cu axul longitudinal orientat aproximativ E—V (fig. 1). Așezarea se află pe mameleonul din partea vestică a acestui deal, numit de localnici „la Costică Aruxandei”, după numele fostului proprietar. În partea de nord și nord-vest, acest deal coboară brusc spre șesul Jijiei, spre vest fiind limitat de o ripă adâncă. În schimb, pantele sudice sînt mai line și nu prea înalte, fiind orientate spre via numită Voloaca Mică, aflată în pante destul de repezi spre nord-est. În partea de est dealul „Aruxandei” se leagă printr-o șea de celălalt mameleon, numit Dealul lui Mîndru.

Săpăturile noastre (fig. 2) s-au efectuat într-o porțiune accesibilă din partea vestică a dealului „Aruxandei”, identificînd un strat aparținînd culturii Cucuteni, suprapus, și în bună parte deranjat, de resturile unei așezări hallstattiene. În cele ce urmează ne vom ocupa numai de aceasta din urmă.

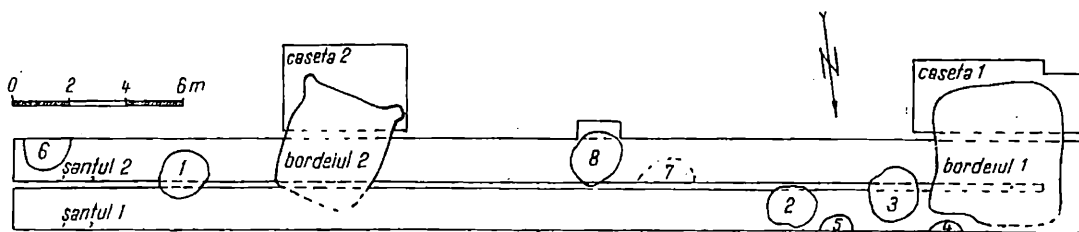

Fig. 2. — Planul general al săpăturilor din 1966—1967.

Stratul de pământ negru-cenușiu, care corespunde așezării hallstattiene, are o grosime medie de 0,40 m. Acest strat (care în porțiunea săpată este suprapus de o pătură de pământ negru, groasă de circa 0,10 m, corespunzînd arăturii) a fost adînc deranjat de plantația de viță de vie, pusă cu decenii în urmă. Materiale descoperite cu siguranță *in situ* s-au păstrat astfel numai în bordeie și gropi.

În campaniile din anii 1966—1967 s-au descoperit două bordeie, singurul tip de locuință, de altfel, atestat în așezarea hallstattiană de la Cozia.

Bordeiul nr. 1 (fig. 3/a), de formă quasirectangulară, cu colțurile rotunjite, are dimensiuni considerabile: o suprafață de circa $4,5 \times 5$ m și o adîncime maximă de 0,80 m față de baza stratului de cultură, din care coboară groapa bordeiului. În colțul de nord-est al bordeiului s-au descoperit resturile unei vetre, avînd lipituri groase de 1,2—5 cm, aplicate direct pe pământ. Pe fundul bordeiului, în special în jurul vetrei, s-au descoperit mai multe pietre plate, destul de mari, servind probabil pentru șezut sau ca suport pentru diferite obiecte de uz gospodăresc.

⁴ Așezarea hallstattiană, precum și alte urme arheologice importante au fost semnalate Institutului de istorie și arheologie din Iași de către Dumitru Agache, atunci tînăr profesor de istorie la Cozia. În septembrie 1966, însoțit de D. Agache, am efectuat o recunoaștere arheo-

logică în hotarul comunei Cozia, identificînd urme ale culturii Cucuteni (dealul „La Costică Aruxandei”, „Dealul lui Mîndru”) din secolul III—IV e.n. și din perioada feudală tîrzie (Voloaca Mică). Mulțumim și pe această cale pentru amabilitatea prof. D. Agache.

Bordeiul nr. 2 (fig. 3/b) este de asemenea de formă rectangulară cu colțurile rotunjite. Are dimensiuni mai reduse : o suprafață de circa $4 \times 3,5$ m și o adâncime maximă de 0,60 m față de baza stratului de cultură hallstattiană. În colțul de nord-vest al bordeiului s-au descoperit resturile unei vetre, având lipituri groase de 1,5—6 cm, aplicate direct pe pământ⁵. Este interesant de menționat că în colțurile de sud-est și sud-vest ale bordeiului s-au constatat urmele a câte unui stâlp, care se adâncește cu încă 0,20 m față de fundul bordeiului. Având în vedere faptul că în colțurile opuse nu s-au descoperit asemenea urme, s-ar putea presupune că bordeiul avea un acoperiș într-o singură apă. În acest caz intrarea trebuia să fie în mod obligatoriu în latura sudică a bordeiului.

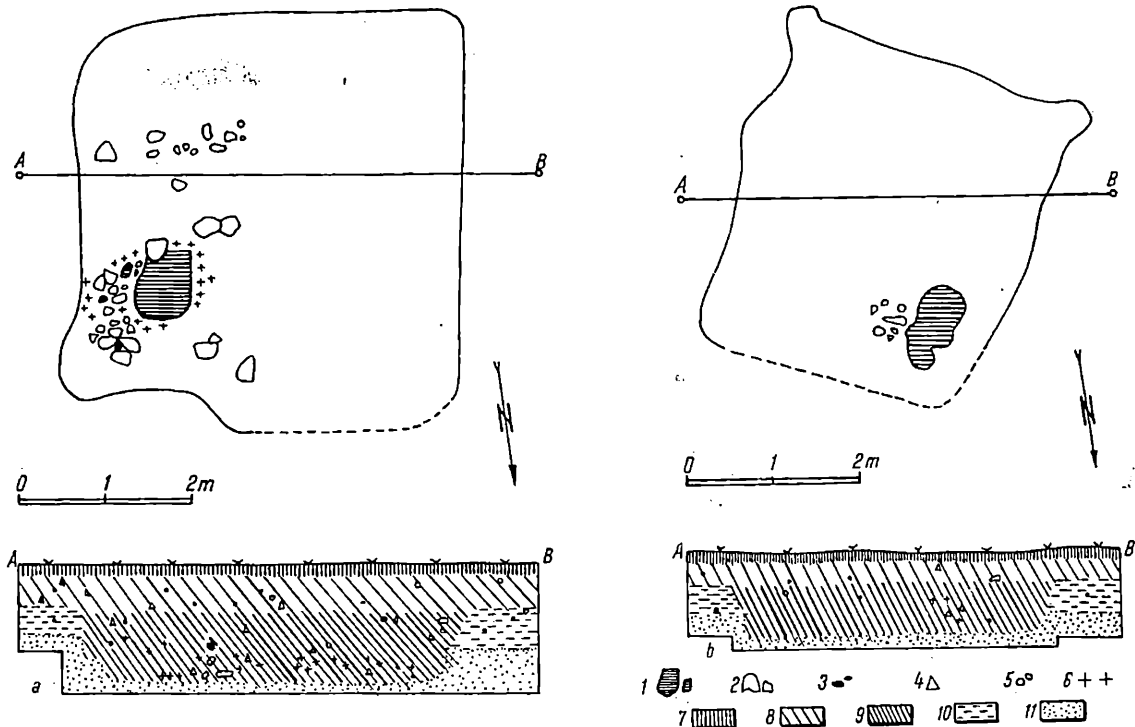

Fig. 3. — Bordeiul nr. 1 (a), bordeiul nr. 2 (b), plan și profil. 1 = lipituri de vatră; 2 = pietre plate; 3 = fragmente de chirpici ars; 4 = fragmente ceramice; 5 = pietre; 6 = urme de arsură; 7 = pământ arat; 8 = strat de cultură hallstattian; 9 = umplutura bordeiilor din prima epocă a fierului; 10 = strat de cultură cucutenian; 11 = pământ viu.

În preajma ambelor bordeie s-au descoperit foarte puține fragmente de chirpici ars. Prin urmare, în construcția bordeiului predomină materialul lemnos, sau, poate locuințele nu au sfințit prin incendiu. Acestei ultime ipoteze contravine, eventual, descoperirea spre fundul bordeiului nr. 1 a câtorva fragmente ceramice puternic arse și chiar zgurificate.

De asemenea, așezării hallstattiene îi mai aparțin și 5 gropi (nr. 2—6)⁶, în formă de pungă. Este de remarcat că gropile nr. 3 și 4 se află în imediata apropiere a bordeiului nr. 1, constituind probabil anexele acestuia.

⁵ Vetrele din bordeiul nr. 1 și 2 s-au păstrat pe loc, în vederea unor eventuale studii magnetice.

⁶ Celelalte trei gropi (nr. 1 și 7—8) aparțin stratului

de cultură cucutenian. „Groapa” nr. 7 este de fapt doar o alveolă a stratului neolitic, adâncindu-se numai 9—10 cm.

Inventarul arheologic al așezării se compune aproape exclusiv din ceramică. În rândul uneltelor putem menționa doar un răzuitor de silex cenușiu, cu rețușe marginale fine, o piatră de ascuțit din gresie cu puternice urme de folosire (fig. 4/3) și două fusaiole de lut (fig. 4/1—2). Este interesantă și o piesă de lut asemănătoare unei labe umane, prevăzută cu un apucător conic și avînd, în locul degetelor, trei perechi de „ghiare”, din care s-au păstrat două (fig. 4/4a—b).

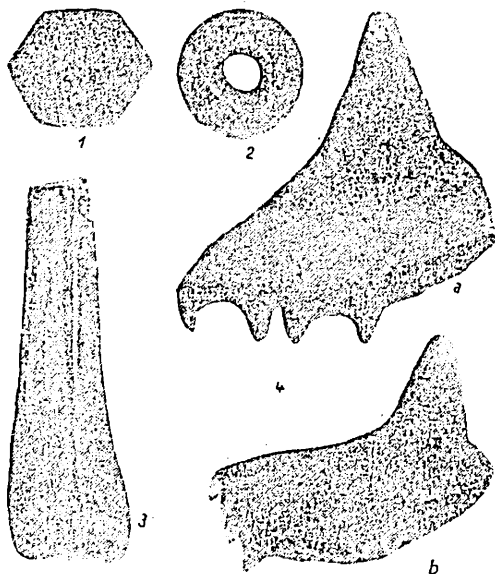

Fig. 4. — Fusaiole (1—2), piatră de ascuțit (3), piesă de lut (4 a — b). 1 — 2 = 1/2; 3 = 2/5; 4a = 3/4; 4b = 1/2.

În ceea ce privește *ceramica* se disting net trei categorii. Dar înainte de a trece la descrierea acestora, trebuie menționat că ceramica este foarte fragmentară, nefiind descoperit deocamdată nici un vas întreg. În reconstituirea formelor va trebui, deci, să ne limităm doar la stabilirea unor forme de bază.

1. Prima categorie se caracterizează în general printr-o pastă neomogenă, insuficient frământată, cu fragmente de cioburi pisate în compoziție. Arderea nu este uniformă, culoarea variind chiar pe același fragment, pe toată gama nuanțelor cenușii și cafenii, roșietice și cărămizii, mai deschise sau mai închise. Suprafața vaselor, atât cea interioară cât și cea exterioară, este de cele mai multe ori neregulată, granuloasă. Tot din această categorie mai fac parte și vase, în cantitate mai redusă, lucrate mai mult sau mai puțin îngrijit, cu o pastă mai omogenă, mai com-

compactă, cu suprafețele netezite, și mai rar chiar lustruite pe partea exterioară.

Principala formă a primei categorii ceramice o constituie borcanele și vasele în formă de sac, prezentînd o întreagă gamă de variante (fig. 5/1—7, 12—23; 6/1, 3—10; 7/4—6). Mai rar se întîlnesc vase bitronconice și vase cu corpul bombat și gîtul înalt, ușor evazat. Remarcăm în sfîrșit străchinile, care, spre deosebire de celelalte vase, sînt confecționate în general dintr-o pastă de bună calitate, compactă, omogenă, bine arsă, de obicei de culoare cenușie-închisă (fig. 5/8—11).

Decorul primei categorii ceramice constă din brîul alveolat, lucrat mai mult sau mai puțin îngrijit, precum și din mici proeminente (fig. 6/3—4, 6, 9; 7/5).

2. A doua categorie ceramică are de asemenea o pastă neomogenă, cu cioburi pisate în compoziție. Se întîlnesc și fragmente de calitate bună, arse uniform. Ceea ce caracterizează această categorie ceramică este culoarea neagră-lustruită a feței exterioare a vaselor. Fața interioară este de obicei roșie-cărămizie sau în general de o culoare mai deschisă.

Formele sînt greu de stabilit; s-au descoperit doar cîteva fragmente care ne dau unele indicații în această privință. Potrivit unor fragmente, provenite din corpul vaselor, este vorba de urne mari, bitronconice sau pîntecoase. Gîtul vaselor este pronunțat și mai mult sau mai puțin evazat (fig. 5/24—26; 6/2). În ceea ce

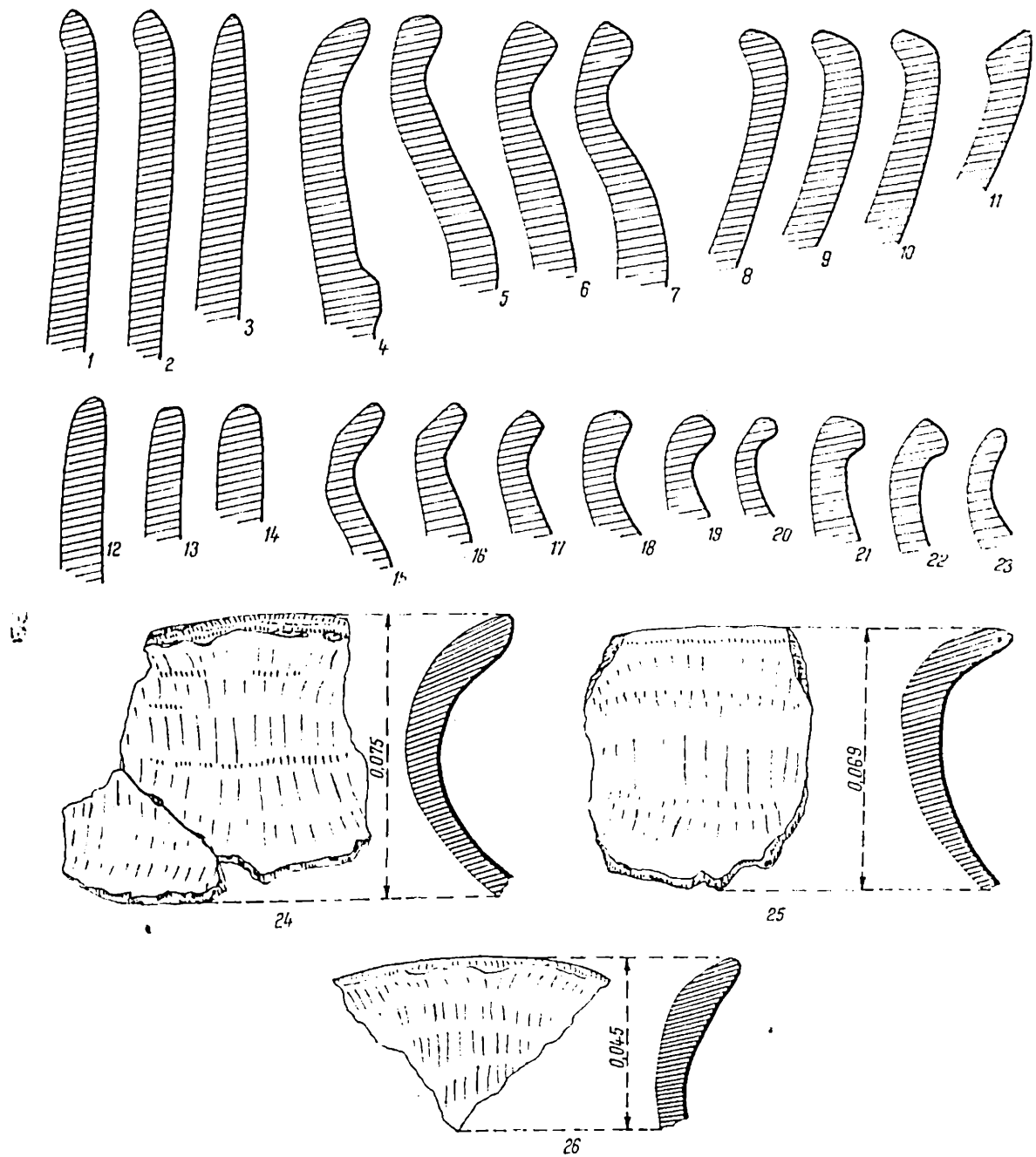

Fig. 5. — Profile de vase în formă de sac (1-7, 12-23) și de străchini (8-11) aparținând primei categorii ceramice (mărime 1/2); fragmente din a doua categorie ceramică (24-26).

privește decorul, s-a descoperit un singur fragment ceramic, ornamentat cu caneluri, dispuse probabil în formă de ghirlandă (fig. 11/2).

3. A treia categorie ceramică se caracterizează printr-o pastă de bună calitate, compactă, destul de uniform arsă. Ca degresant se folosese cioburi pisate

mărunt și probabil nisip. Culoarea variază de la negru, cenușiu și cafeniu, pînă la nuanțe roșiatice-gălbui. Se întîlnesc și destul de numeroase fragmente din această categorie, avînd în exterior un înveliș subțire de culoare neagră, cu luciu metalic, ca și în cazul ceramicii din categoria anterioară.

Repertoriul formelor este destul de variat. În măsura în care ne putem da seama după fragmentele descoperite, se întîlnesc străchini (fig. 9/3; 10/1—4), pahare (fig. 8 = 9/1), boluri (fig. 9/2), vase cu umărul pronunțat (fig. 11/7, 10). Unele fragmente mai mari par a proveni din vase mari pîntecoase și bitronconice. S-au descoperit și două butoane, provenind probabil de la ceștile cu toarta supraînălțată și cu buton (fig. 7/1—2). Un alt fragment de toartă, cu curbura exterioară în forma unei muchii și cu partea superioară ornamentată cu caneluri fine, provine probabil de asemenea de la o ceașcă.

Principala caracteristică a acestei categorii ceramice este decorul realizat în tehnica imprimării⁷. Motivul principal realizat în această tehnică este banda liniară în zigzag, dispusă orizontal și compusă din 4—8 linii în zigzag (fig. 7/7—9; 9/2, 4—6; 10/1—4; 11/3—5, 7—8, 10). Aceste benzi de multe ori sînt mărginite în partea lor superioară de o bandă liniară orizontală, compusă din două sau trei linii imprimate (fig. 7/8—9; 9/2, 4; 10/1—4; 11/5, 7, 10). Cîteodată sînt suprapuse două sau trei benzi liniare în zigzag (fig. 9/6).

Ca motive secundare, însoțind banda liniară în zigzag, se întîlnesc simple alveole sau mici cercuri imprimate, avînd în mijloc o cruce, un punct, sau un alt cerculeț (fig. 7/7—8; 9/2, 4—6; 10/1; 11/3—4, 8, 10). Aceste motive secundare pot să însoțească și benzile liniare orizontale (fig. 7/3, 9). Un alt motiv secundar îl constituie benzile oblice, realizate prin porțiuni de linii verticale imprimate eșalonat (fig. 9/5).

Banda liniară în zigzag este uneori foarte adînc imprimată, interspațiile liniilor, obținute în negativ, avînd aspectul unor dungi în relief (fig. 7/8; 9/4; 10/4; 11/8)⁸.

Benzile liniare în zigzag nu înconjură întotdeauna toată circumferința vasului. Pe cîteva fragmente ceramice se poate constata că aceste benzi sînt precis delimitate prin linii verticale imprimate sau prin mici alveole, așezate la capătul fiecărei linii din componența benzii liniare (fig. 9/6; 11/4).

Un alt motiv îl constituie banda în zigzag, formată din grupuri de cîte 5—7 linii paralele, oblice, înclinate spre stînga, respectiv dreapta (fig. 8 = 9/1; 11/7). Acest motiv, care se întîlnește după cîte se pare în special pe pîntecul vaselor, este încadrat de cîte două linii orizontale imprimate (fig. 8 = 9/1). Acestui motiv i se asociază de multe ori și mici proeminențe, plasate în interspațiile rezervate cu liniile imprimate. Decorul discutat poate să apară separat (fig. 8 = 9/1) sau asociat cu motivul benzilor liniare în zigzag (fig. 11/7).

Un motiv, întîlnit mai rar, îl constituie triunghiurile hașurate oblic, realizate prin linii imprimate (fig. 11/9). De asemenea mai rar apar și mici brîuri în relief, crestate cu scurte linii imprimate (fig. 11/5—6).

⁷ Este vorba de decorul, considerat în literatura de specialitate ca fiind imprimat cu *torques*-ul sau fals *torques*.

⁸ Acest aspect de decor dublu (pozitiv și negativ)

a fost remarcat și în legătură cu ceramica similară, descoperită la Poceaca (jud. Iași), Cf. I. Nestor și colaboratori, *Șantierul Valea Jijiei*, în *SCIV*, III, 1952, p. 45.

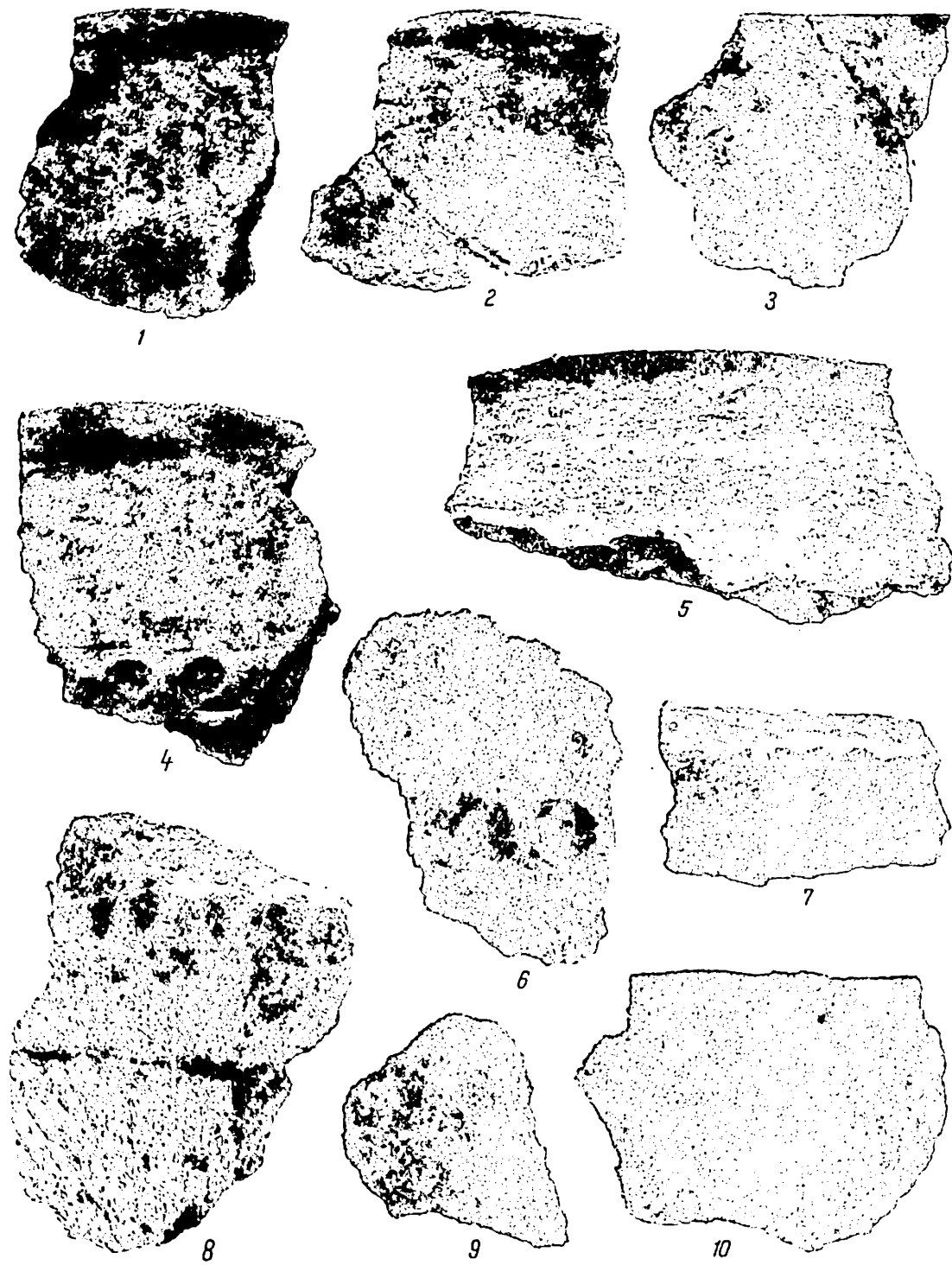

Fig. 6. — Fragmente de vase aparținând primei (1, 3—10) și celei de-a doua categorii ceramice (2). 1, 4, 6 = $3/5$; 2, 8 = $2/3$; 3 = $1/3$; 5 = $7/10$; 7 = $9/10$; 9 = $4/5$; 10 = $2/5$.

Decorul caracteristic străchinilor constă dintr-o bandă liniară orizontală, plasată imediat sub margine și compusă din două sau trei linii, sub care urmează o bandă liniară în zigzag (fig. 7/8; 10/1—4). Buza străchinilor este ornamentată cu mici linii oblice sau cu motivul în zigzag, realizat prin grupuri de linii oblice (fig. 10/2b, 3b). Uneori pe buza străchinilor se întâlnesc și mici proeminențe (fig. 10/3b).

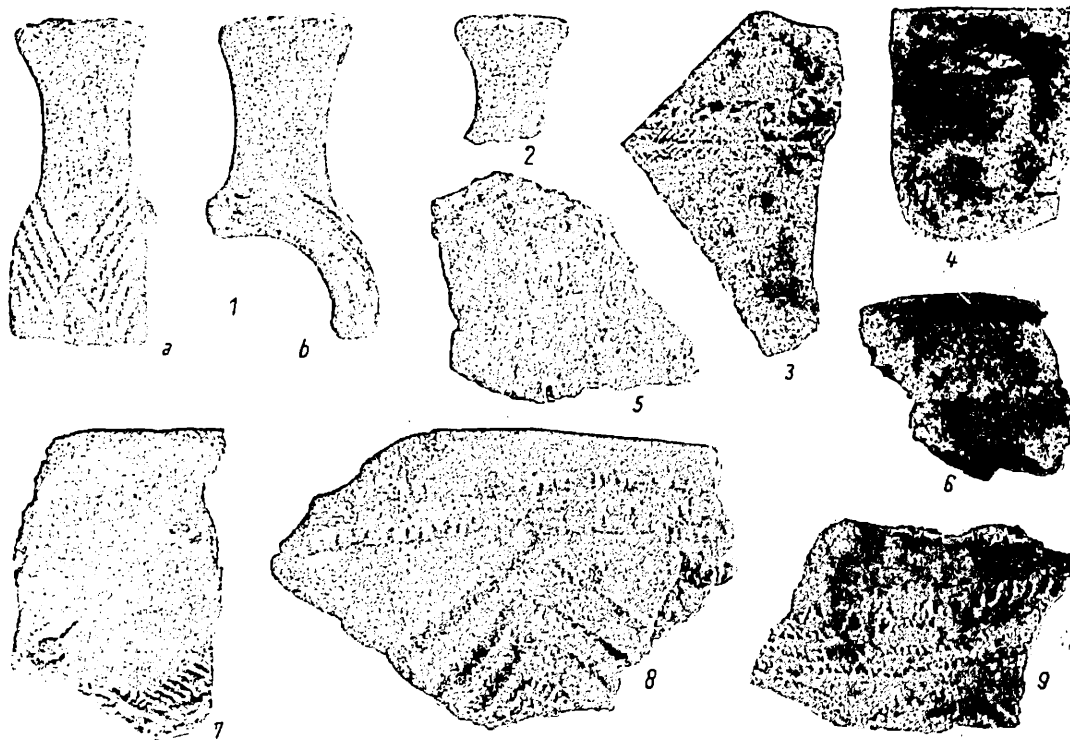

Fig. 7. — Fragmente de torzi cu buton (1—2), fragmente ceramice ornate cu motive imprimate (3, 7—9), fragmente de vase aparținând primei categorii ceramice (4—6). 1 = 9/10; 2 = 7/10; 3 = 3/5; 4 = 1/4; 5 = 1/2; 6 = 3/10; 7 = 4/5; 8—9 = 3/4.

În sfârșit, menționăm că în motivele imprimate se observă uneori urme de încrustare cu o pastă albă, în special în cazul fragmentelor ceramice de culoare neagră (fig. 11/5—6)⁹.

Pe lângă motivele imprimate, mult mai rar însă, se întâlnește și decorul incizat, respectiv canelat. Este interesant că, potrivit observațiilor noastre de până acum, acestea nu se întâlnesc separat, ci asociate cu decorul imprimat. Astfel, un fragment este ornamentat cu o bandă compusă din trei linii orizontale paralele, imprimate, liniei inferioare atașându-i-se un triunghi incizat, hașurat cu linii oblice, de asemenea incizate (fig. 11/1). Un alt fragment este ornamentat cu motivul benzii în zigzag, compusă din grupuri de linii oblice, incizate. Fiind alăturate două asemenea benzi (încadrate, respectiv despărțite de câte o linie orizontală incizată) se obține motivul în formă de „ramură de brad”. Acestui decor

⁹ Decorul incizat sau imprimat și umplut cu o pastă albă se mai întâlnește și în alte așezări din această perioadă,

la Babadag (etapele I—II) și la Mediaș, de exemplu, Cf. Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p. 104, fig. 8/5.

i se atașează în partea inferioară triunghiuri hașurate oblice, realizate prin linii imprimate (fig. 11/9).

Canelura se întâlnește foarte rar. Un fragment de strachină este decorat pe margine cu caneluri oblice, limitate la partea lor inferioară cu două linii orizontale paralele, imprimate (fig. 9/3). Caneluri fine se mai întâlnesc și pe toarta unei cești, menționate mai sus.

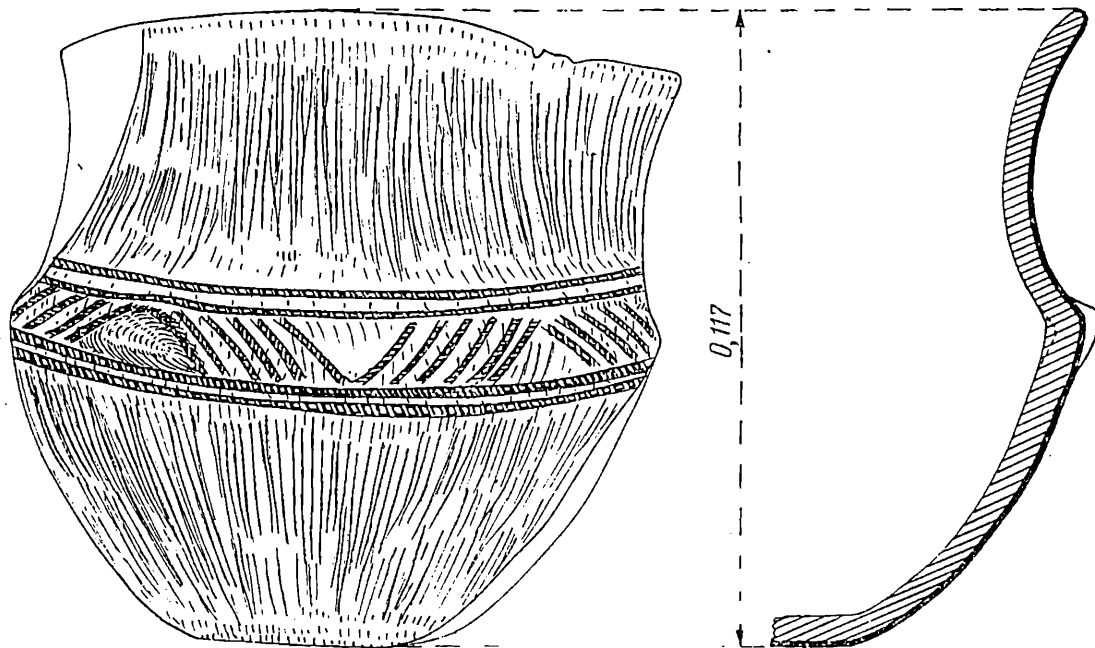

Fig. 8. — Fragment de pahar decorat cu motive imprimate. Mărire 1/2.

În privința raportului cantitativ al celor trei categorii ceramice (fără să putem preciza, deocamdată, cu exactitate) se poate afirma că majoritatea ceramicii o constituie prima categorie, urmată de cea de-a treia, ornamentată cu motive imprimate. A doua categorie este reprezentată de un procentaj cu totul redus.

★

Obiectele de metal lipsind deocamdată, în ceea ce privește încadrarea culturală și cronologică a așezării de la Cozia trebuie să ne sprijinim exclusiv pe materialul ceramic. Cele trei categorii ceramice stabilite în această așezare reprezintă totodată trei elemente componente, de origine diferită. Prima categorie, larg răspândită în etapa timpurie a Hallstattului¹⁰ (ca de altfel, cu anumite modificări, și în perioadele următoare), reprezintă probabil o moștenire locală din epoca

¹⁰ S. Morintz, *op. cit.*, p. 106, fig. 4/6, 5/5 (Babadag); Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p. 87,94, fig. 9/4, 9, 12, 15; fig. 10/4, 12—14 (Mediaș); Z. Székely, *op. cit.*, Sf. Gheorghe, 1966, p. 14, pl. II/1; III/1—2 (Reci); p. 23

(Cernatu); p. 33 (Porumbeni Mari); Adrian C. Florescu, *Săpăturile de salvare de la Andrieșeni*, în *Materiale*, V, 1959, p. 332, 335 (Andrieșeni) etc.

tîrzie a bronzului. A doua categorie ceramică este cea specifică hallstattiană timpurie, de factură est-central europeană¹¹.

Dacă primele două categorii ceramice sînt răspîndite pe spații întinse, în toată perioada Hallstattului timpuriu, și chiar mai tîrziu, nefăcînd posibilă o încadrare culturală și cronologică precisă, a treia categorie de vase permite determinări mult mai exacte.

Analogiile acestei ceramici decorate cu motive imprimate se întîlnesc în aria culturii Babadag¹². În așezarea eponimă s-a putut urmări evoluția acestei civilizații în trei etape succesive. În prima fază decorul este realizat în special prin incizie, în cea de-a doua generalizîndu-se ornamentele imprimate. În a treia etapă se mențin formele ceramicii din faza anterioară, dispărînd însă ornamentul imprimat, vasele fiind în general lipsite de decor¹³. Este deci evident, că așezarea de la Cozia, caracterizată tocmai prin ceramica decorată cu motive imprimate, se încadrează în a doua fază a culturii Babadag, potrivit periodizării lui S. Morintz. Cele cîteva fragmente ceramice, avînd decorul incizat, constituie doar reminiscențe din etapa anterioară. Reamintim aici faptul că, potrivit observațiilor de pînă acum, decorul incizat apare întotdeauna asociat cu ornamentul imprimat. Expansiunea în Moldova a culturii Babadag a fost, de altfel, sesizată deja, toate descoperirile fiind încadrate în etapa mijlocie a acestei culturi¹⁴.

Trebuie remarcat că ceramica de la Cozia nu este totuși identică cu cea provenită de la Babadag. Deosebirea se manifestă atît în decorul cît și în formele vaselor. Dacă la Babadag motivul caracteristic constă din mici cercuri concentrice, asociate cu linii oblice, tangente la acestea, încadrate uneori de linii orizontale¹⁵, la Cozia ornamentul principal îl constituie banda liniară în zigzag, la care se asociază, ca motive secundare, mici cercuri stampilate. Mai mult, decorul amintit, caracteristic pentru Babadag, nici nu apare deocamdată la Cozia¹⁶. În schimb, este interesant că decorul benzii liniare în zigzag apare în toate așezările similare din Moldova, cercetate pînă în prezent: la Stoicani¹⁷, Pocreaca¹⁸ și Bradu¹⁹. Un decor asemănător se semnalează și la Babadag, fără să aibă însă aceeași importanță ca în așezarea de la Cozia²⁰. Sînt deosebiri și în ceea ce privește formele. Astfel, la Cozia nu apar, deocamdată, ceștile cu toarta supraînălțată, de tipul întîlnit la Babadag, care constituie un element specific, frecvent al acestei

¹¹ Geneza acestei ceramici, legată în general de „cultura” sau „complexul” Gáva, se pune pe seama substratului culturilor Otomani, Egyek, și Piliny, din bronzul tîrziu. Din cultura Otomani și Egyek sînt derivate proeminențele hipertrofiate, iar din cultura Piliny, tratata specifică, roșie-neagră a suprafeței interioare, respectiv exterioare, a vaselor. Cf. K. Horedt, *op. cit.*, Baia Marc, 1966, p. 18–19; idem, *op. cit.*, în *Studii și comunicări*, Sibiu, 13, 1967, p. 151. Menționăm aici că tratata neagră-roșie (sau mai degrabă neagră-gălbui) a suprafeței vaselor se întîlnește, într-adevăr, în a doua etapă a grupei Barca a culturii Piliny. Trebuie precizat însă, că acest procedeu, care se generalizează apoi în prima perioadă a Hallstattului, nu este originar aici, ci în sudul Cîmpiei Maghiare, de acolo ajungînd și mai la nord, în aria culturii Piliny. Cf. T. Kemenczei, *A Pilinyi Kultúra tagolása*, în *AE*, 92, 1965, 1, p. 10. Geneza și evoluția ceramicii culturii Gáva (avînd în vedere și factorul sudic în formarea ei) este discutată recent de J. Paulík, *K problematike vjvodného Slovenska v mladšej dobe bronzovej—Zur Problematik der Ostslowakei in der jüngeren Bronzezeit*, în *Sbornik Slovenského*

Narodného Múzea, Historia, 8, LXII, 1968, p. 3–38 (rezumat p. 39–43).

¹² Pentru această cultură cf. S. Morintz, *op. cit.*

¹³ *Ibidem*, p. 106, 114–117.

¹⁴ *Ibidem*, p. 116–117; Al. Vulpe, *Zur mittleren Hallstattzeit in Rumänien (Die Basarabi-Kultur)*, în *Dacia*, N.S., IX, 1965, p. 119.

¹⁵ S. Morintz, *op. cit.*, p. 106, fig. 4/1; 5/1; 7/5–6, 10; 8/3, 6, 11, 13.

¹⁶ Acest decor se întîlnește în schimb la Stoicani. Cf. M. Petrescu-Dîmbovița, *Celătuia de la Stoicani*, în *Materialie*, I, 1953, fig. 62/10. Avînd în vedere suprafața dezvoltată relativ restrînsă (circa 150 m²), nu este exclus, ca în cursul săpăturilor viitoare, să apară acest decor și la Cozia.

¹⁷ M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, fig. 62/6–8.

¹⁸ I. Nestor și colaboratori, *op. cit.*, p. 45, fig. 5/7, 9–10, 12.

¹⁹ Al. Vulpe, *op. cit.*, fig. 7/8.

²⁰ S. Morintz, *op. cit.*, fig. 7,3 = 8/3.

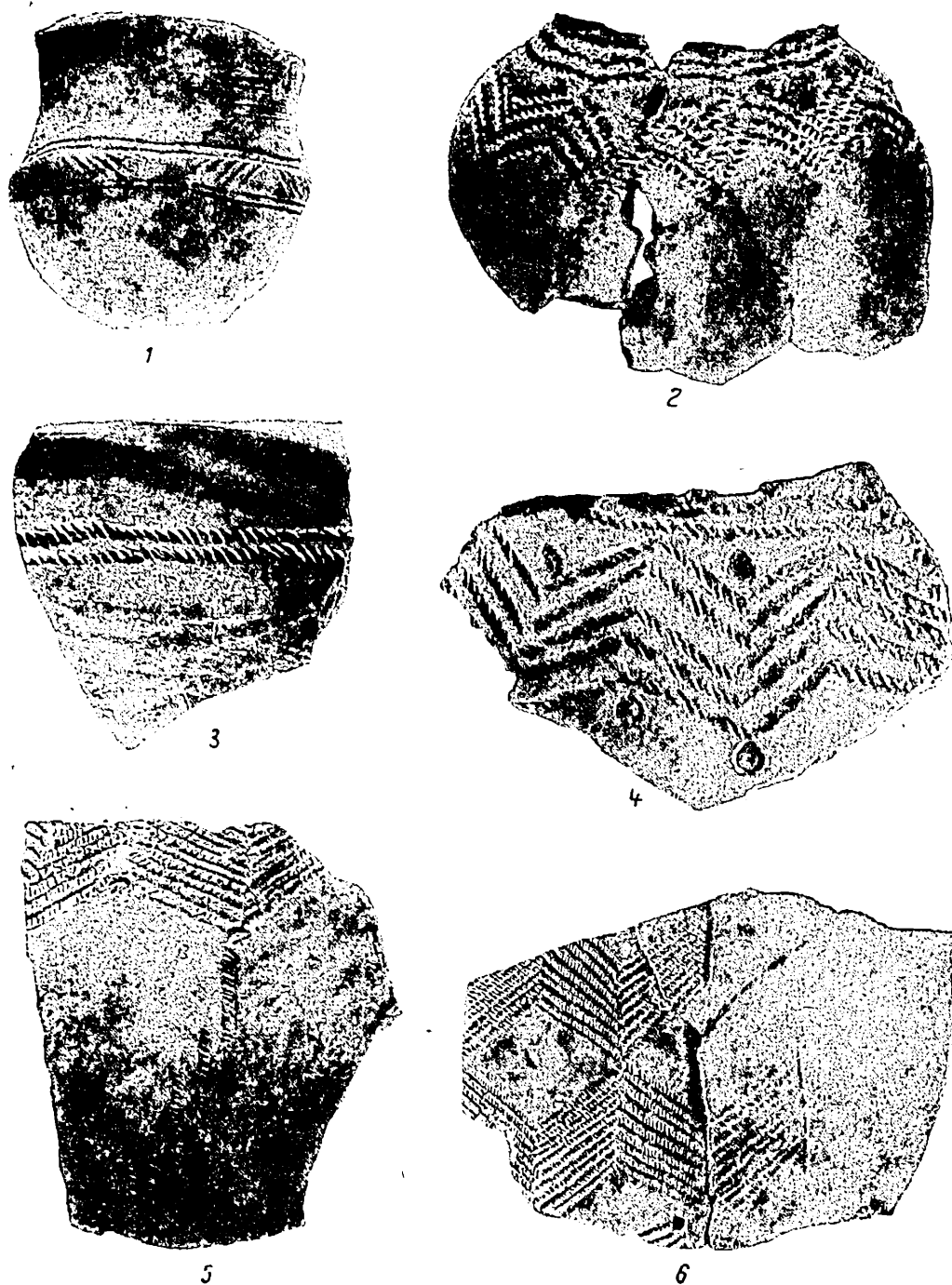

Fig. 9. — Fragmente ceramice ornamentate cu motive imprimate (1–6) și cu caneluri (3). 1 = 1/3; 2, 6 = 1/2; 3 = 8/10; 4 = 4/5; 5 = 3/5.

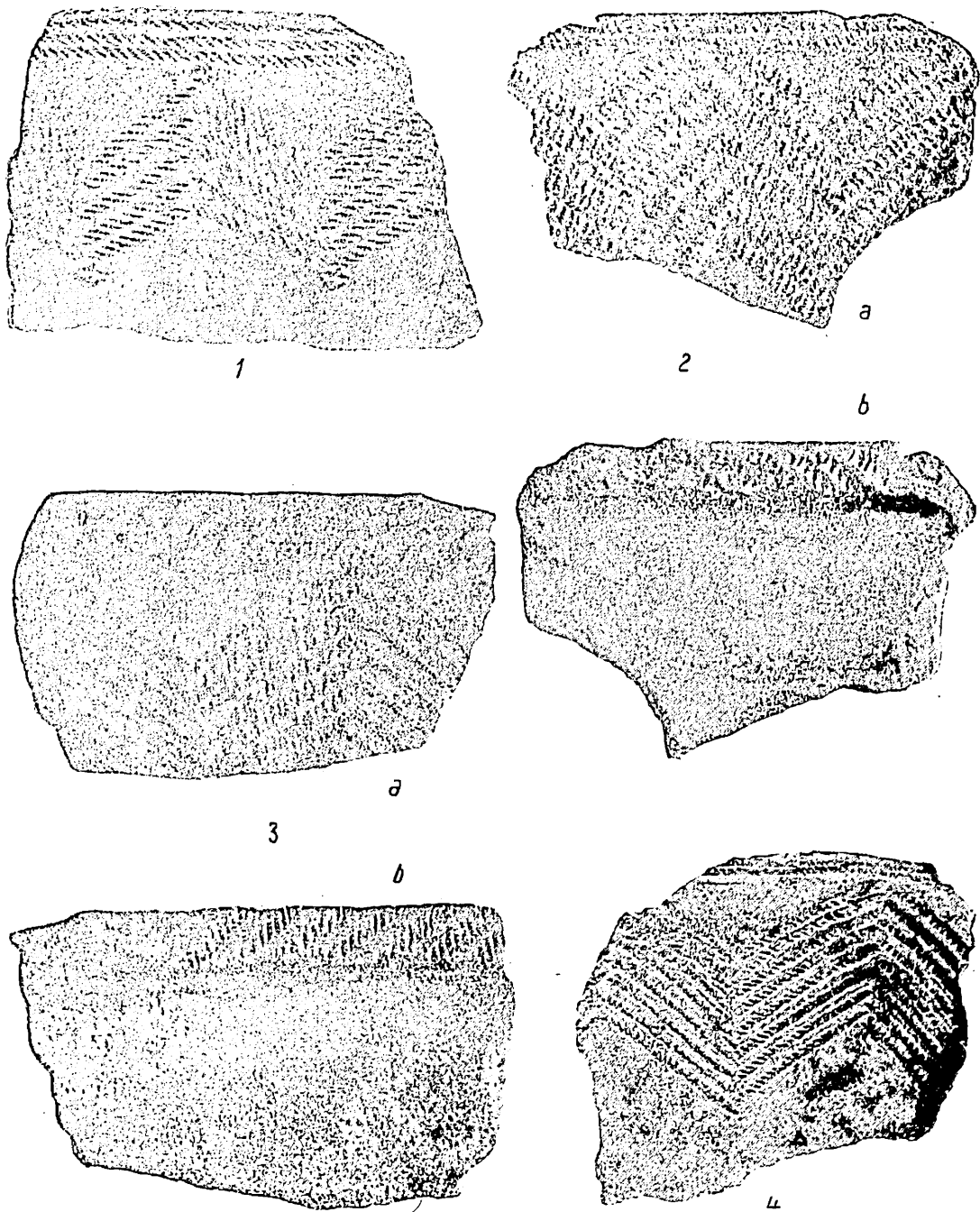

Fig. 10. — Fragmente de străchini ornamentate cu motive imprimate. 1 = 7/10; 2-3 = 6/5; 4 = 4/5.

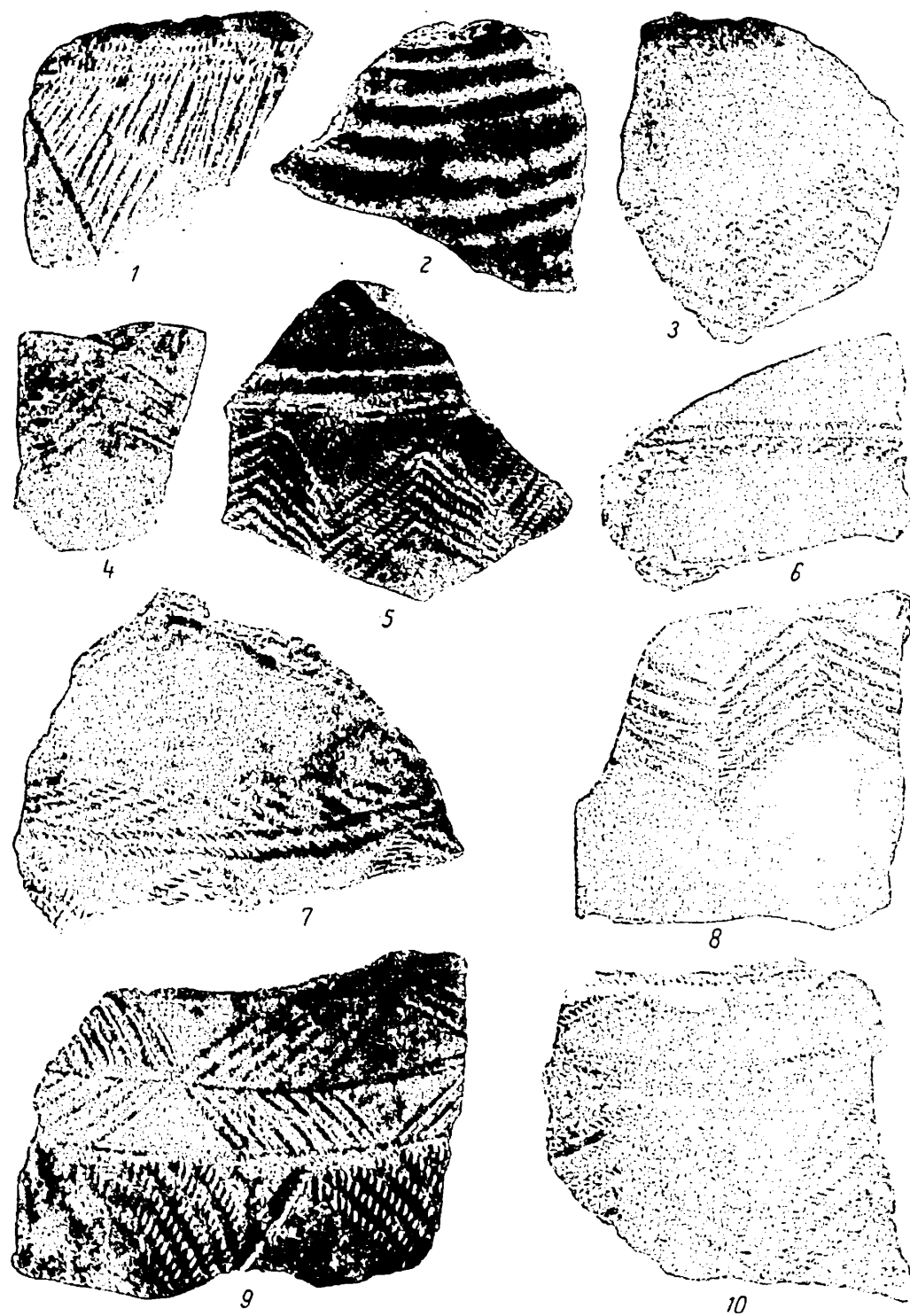

Fig. 11. — Fragmente ceramice ornamentate cu motive imprimate (3–10), cu incizii (1,9) și cu caneluri (2)
 1 = 4/5; 2, 4–6, 8 = 3/5; 3, 7, 10 = 7/10; 9 = 9/10.

așezări²¹. La Cozia în schimb, se întilnește ceașca cu toarta supraînălțată și cu buton, nesemnălată pentru Babadag. Este interesant că, potrivit observațiilor noastre de pînă acum, la Cozia lipsesc tocmai acele elemente ale culturii Babadag (decorul cercurilor concentrice, unite prin linii oblice tangente și ceașca cu toarta supraînălțată), care apar încă din prima fază a acestei civilizații, constituind, după părerea unor cercetători, o moștenire sudică, cu analogii perfecte la Troia (VII b₂)²².

În sfîrșit, ca o altă particularitate a așezării de la Cozia trebuie remarcată proporția primei categorii ceramice (reprezentată în special prin vase în formă de sac), în inventarul arheologic al acestei așezări. Dacă în așezările hallstattiene timpurii din celelalte regiuni ale țării această categorie ceramică este în minoritate cantitativă²³, la Cozia ea constituie o majoritate netă a ceramicii. Poate nu greșim, explicînd acest fapt printr-o mai puternică manifestare aici, în Moldova, a tradițiilor din perioada tîrzie a bronzului, din cultura Noua²⁴. În schimb, în aria inițială a culturii Babadag (inclusiv în așezarea eponimă) o moștenire culturală din complexul Noua-Sabatinoivka este considerată încă discutabilă²⁵.

Materialul comparativ fiind încă insuficient nu insistăm mai mult asupra apropiierilor și deosebirilor existente între materialul așezărilor de la Babadag și Cozia. Dar, chiar pe baza acestor cîteva constatări se poate presupune că în a doua etapă de dezvoltare a sa, cultura Babadag se manifestă în Moldova²⁶ cu anumite particularități locale. Pe baza observațiilor de pînă acum de la Cozia,

²¹ *Ibidem*, p. 106, 114—115, fig. 4/1, 2, 4; 5/1—3; 6/1, 4.

²² *Ibidem*, p. 114—116. Cf. și Eugenia Zaharia și S. Morintz, *op. cit.*, p. 457.

²³ La Mediaș, de pildă, această categorie constituie circa 1/3 a ceramicii. Cf. Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p. 94. În așezarea de la Babadag majoritatea ceramicii o constituie vasele hallstattiene cu peretele exterior bine lustruit. Cf. S. Morintz, *op. cit.*, p. 105—106.

²⁴ Pentru cultura Noua, vezi A. C. Florescu, *Contribuții la cunoașterea culturii Noua*, în *AM*, II—III, 1964, p. 143—216. Tipul cel mai frecvent al ceramicii acestei culturi este tocmai vasul în formă de sac, cu multiplele sale variante, reprezentat printr-un procentaj de peste 50% (*ibidem*, p. 152, 157), și constituind o moștenire din culturile Monteoru și Belopotok-Costișa, cu unele influențe răsăritene, de tip Sruby (*ibidem*, p. 165, 167, 182—183). În ceea ce privește contribuția culturii Noua la geneza Hallstattului timpuriu, Eugenia Zaharia consideră că dintre toate culturile bronzului tîrziu din Transilvania, cultura Noua transmite epocii următoare cele mai puține elemente — poate vasul în formă de sac, cu brîu sau cu toartă (Eug. Zaharia, *op. cit.*, p. 98). Z. Székely pune în legătură vasele în formă de sac de la Reci de asemenea în cultura Noua (*op. cit.*, Sf. Gheorghe, 1966, p. 14).

În legătură cu căile de integrare a elementelor de tradiție Noua în aspectul din Moldova al culturii Babadag putem să avem în vedere următoarele fapte. Prezența moștenirilor culturale de tip Noua în perioada următoare, hallstattiană timpurie, din Moldova a fost deja remarcată (A. C. Florescu, *op. cit.*, în *Materiale*, V, 1959, p. 335). Se poate deci admite o influență indirectă a culturii Noua, prin intermediul aspectelor hallstattiene care preced orizontul Babadag din Moldova. Manifestarea mai puternică a tradițiilor culturii Noua în Moldova este cu atât mai explicabilă, cu cît, așa cum se crede, în regiunile extracarpătice cultura Noua are o durată mai lungă ca în partea ves-

tică a ariei sale (în legătură cu această problemă cf. M. Petrescu-Dîmbovița, *Конец бронзового и начало ранне-железного века в Молдове в свете последних археологических раскопок*, în *Dacia*, N.S., IV, 1960, p. 151—152; A. C. Florescu, *op. cit.*, în *AM*, II—III, 1964, p. 190—191). Noile descoperiri justifică această ipoteză. Astfel, la Tăvădărești (fost Gura Ghionoaiiei și Banca) (jud. Bacău), suprapunînd un strat corespondent fazei Noua II, s-a descoperit o etapă nouă, tîrzie a acestei culturi. Această nouă etapă, din care a dispărut tipul de așezare „cenușar”, oglindește deja contactul cu centrele vestice hallstattiene în curs de formare, constituind trecerea de la cultura Noua la Hallstattul timpuriu. Cf. Marilena Florescu și Viorel Căpitanu, *Cîteva observații privind sfîrșitul epocii bronzului și începutul Hallstattului în lumina cercetărilor din regiunea Bacău* (rezumat), în *Revista muzeelor*, II, 1965, număr special, p. 422—423. Aceași lucrare, cu unele modificări: *Cîteva observații privitoare la sfîrșitul epocii bronzului în lumina ultimelor cercetări arheologice efectuate de Muzeul de istorie din Bacău*, în *Carpica*, I, 1968, p. 35—47 (Pentru Tăvădărești-Banca, cf. p. 44—46). Pe baza descoperirilor de la Teiuș și Sebeș, s-a emis recent ipoteza continuării unui aspect Noua în cursul perioadei Hallstatt A și în Transilvania, cf. K. Horedt, *op. cit.*, în *Studii și comunicări*, Sibiu, 13, 1967, p. 152—153.

²⁵ S. Morintz, *op. cit.*, p. 111. Doar în legătură cu ornamentele ce constau din linii incizate se presupune eventualitatea unei moșteniri din bronzul tîrziu.

²⁶ În afară de Cozia, cultura Babadag este reprezentată, deocamdată, în Moldova prin așezările de la Stoicani, Pocreaca și Bradu (cf. notele 17—19). Mai menționăm că la Răusenii (jud. Botoșani), pe cele Două Movile, s-au descoperit fragmente ceramice hallstattiene cu decor incizat. Un fragment pare să fie decorat cu motive imprimante. Cf. I. Ioniță, *Recunoașteri arheologice în regiunea satelor Pogorăști și Răusenii*, în *AM*, I, 1961, p. 303, fig. 4/2.

precum și de la alte așezări din Moldova, particularitățile principale ar fi proporția deosebită a componentei locale, probabil de tradiție Nouă, unele motive ornamentale proprii și lipsa unor elemente arhaice ale culturii Babadag.

O ultimă problemă, pe care va trebui să o discutăm, este încadrarea cronologică a așezării de la Cozia. Un prim punct de plecare ne oferă în această privință rezultatele obținute, pe cale stratigrafică, în așezarea de la Babadag. Prima fază de aici a fost datată, pe baza legăturilor cu Troia și cu Europa centrală, în Hallstatt A₂ (sec. XI î.e.n.), după cronologia lui H. Müller-Karpe²⁷. Ultima fază, avînd în vedere sincronismele cu cultura Basarabi, a fost datată în perioada de trecere de la Hallstattul timpuriu la cel mijlociu, în sec. VIII—VII î.e.n.²⁸. În consecință, faza mijlocie, care ne interesează în mod deosebit, a fost datată în Hallstatt B (sec. X—IX î.e.n.)²⁹. Această datare se sprijină și pe observațiile de la Brașov-Pățicel, unde, într-o așezare hallstattiană analogă cu cea de la Mediaș și datată în Hallstatt B, a apărut și un fragment ceramic caracteristic pentru etapa mijlocie Babadag³⁰. Recent, Eugenia Zaharia sincronizînd faza Babadag II cu nivelurile I—II de la Mediaș, le încadrează, de asemenea, în perioada Hallstatt B³¹. În sfîrșit, pentru încadrarea cronologică a aspectului Babadag II din Moldova, este deosebit de importantă descoperirea în așezarea de la Bradu (jud. Bacău) a unei fibule de tip egean cu corpul „umflat” (Fibel mit geschwollenem Bügel), datat în bazinul răsăritean al Mării Mediterane în sec. X—IX î.e.n.³². Prin urmare, toate aceste datări obținute pe căi diferite, converg spre aceeași încadrare cronologică a etapei Babadag II: în Hallstatt B, mai precis în B₁ și B₂ (sec. X—IX î.e.n.). Trebuie menționat că acestei datări contravine încadrarea cronologică (făcută aproape cu două decenii în urmă) a așezării hallstattiene de la Stoicani, în care s-au descoperit și fragmente ceramice cu decor imprimat, de tip Babadag II³³. Această așezare a fost datată în sec. VII—VI î.e.n., sprijinindu-se pe analogiile cu materialul provenit din cimitirul hallstattian din aceeași localitate³⁴. Nu este însă exclus că evoluția așezării de la Stoicani cuprinde mai multe etape (așa cum a presupus și prof. M. Petrescu-Dîmbovița³⁵), faza cea mai veche fiind anterioară secolului VII î.e.n., și corespunzînd orizontului Babadag II din Moldova³⁶. Prin urmare, poate cea

²⁷ S. Morintz, *op. cit.*, p. 115. Această datare este acceptată și de Eug. Zaharia, *op. cit.*, p. 102. D. Berciu datează, în schimb, această etapă încă din Hallstatt A₁ (sec. XII î.e.n.) Cf. D. Berciu, în D. M. Pippidi și D. Berciu, *Din istoria Dobrogei*, I, București, 1965, p. 85; idem, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București, 1966, p. 230—231 și fig. 25 (tabel cronologic). Nu se poate trece cu vederea nici faptul că în ultimii ani s-au exprimat îndoiele în legătură cu datarea stratului Troia VIIb₂ în sec. XII î.e.n. Astfel W. Kimmig consideră că această etapă durează în realitate pînă în sec. VIII—VII î.e.n. Cf. *Seevölkerbewegung und Urnfelderkultur. Ein archäologisch-historischer Versuch*, în *Studien aus Alteuropa*, Teil I, Köln-Graz, 1964, p. 249.

²⁸ S. Morintz, *op. cit.*, p. 117.

²⁹ *Ibidem*, p. 115. De fapt, această etapă nu cuprinde toată perioada Hallstatt B, ci numai etapele B₁ și B₂, după cronologia lui H. Müller-Karpe.

³⁰ S. Morintz, *op. cit.*, p. 116.

³¹ Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p. 102.

³² Al. Vulpe, *op. cit.*, p. 119, fig. 8.

³³ M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, în *Materiale*, I, 1953, p. 132—144, 154—155, fig. 62.

³⁴ *Ibidem*, p. 143—144, 155. Necropola hallstattiană de la Stoicani cuprinde două faze. Prima este datată pe baza fibulei de fier de tip Glasinac în sec. VII, iar cea de-a doua în sec. VI î.e.n. Cf. M. Petrescu-Dîmbovița, *Cimitirul hallstattian de la Stoicani*, în *Materiale*, I, 1953, p. 198—199.

³⁵ M. Petrescu-Dîmbovița, *Cetățuia de la Stoicani*, în *Materiale*, I, 1953, p. 143, 155.

³⁶ Trebuie să avem în vedere pe de o parte faptul că din inventarul mormintelor hallstattiene de la Stoicani lipsește ceramica cu decor imprimat de tip Babadag II. Nu avem deci un indiciu direct pentru contemporaneitatea acestei ceramici cu orizontul datat prin fibula de tip Glasinac. Pe de altă parte, ceramica cu decor imprimat apare numai în unele din gropile hallstattiene, descoperite în așezarea de la Stoicani.

mai importantă problemă care va trebui urmărită în viitor este limita cronologică superioară a aspectului Babadag din Moldova. Aceasta cu atât mai mult, cu cât, potrivit cunoștințelor noastre, în Moldova nu s-a identificat încă nici o descoperire corespunzătoare ultimei faze a culturii Babadag, ceea ce subliniază încă o dată evoluția oarecum independentă a acestei culturi, după pătrunderea ei în Moldova ³⁷.

ATTILA LÁSZLÓ

UN HABITAT HALLSTATTIEN À COZIA (DÉP. DE JASSY)

RÉSUMÉ

Le village de Cozia est situé aux confins nord-est du Plateau Central Moldave. L'habitat hallstattien se trouve sur la colline appelée « La Costică Aruxandei » qui s'élève au-dessus de la plaine de la Jijia (fig. 1). La couche de culture hallstattienne a une épaisseur moyenne de 0,40 m, superposée à une autre couche appartenant à la culture Cucuteni. L'objet de notre travail est seulement l'habitat du premier âge du fer.

A l'occasion des sondages de 1966—1967 (fig. 2), on a découvert deux habitations en forme de hutte (fig. 3 a—b). Les deux ont une forme rectangulaire avec les coins arrondis et ayant chacune un foyer enduit avec de l'argile, directement sur le sol. Dans les coins sud-est et sud-ouest de la hutte n° 2, on a constaté des traces de piliers. Tenant compte du fait que dans les coins opposés on n'a pas découvert de traces pareilles, on peut supposer que la hutte avait un toit incliné d'un seul côté.

Parmi les outils découverts on mentionne un racloir en silex, une pierre à aiguiser (fig. 4/3) et deux fusaioles en argile (fig. 4/1—2). Très intéressante est également une pièce en argile, dont la destination n'a pas encore été précisée (fig. 4/4 a—b).

La céramique, très fragmentaire, peut être divisée en trois catégories. La première catégorie est caractérisée en général par une pâte non homogène, ayant dans sa composition des tessons de poterie broyés. La cuisson n'est pas uniforme, la couleur variant du gris foncé au marron et au brique. Il y a également des vases plus soignés, avec des surfaces lisses et même polies, mais en quantité moindre. La forme principale de cette catégorie de vases est constituée par des variantes de pots et des vases en forme de sac (fig. 5/1—7, 12—23; 6/1, 3—10; 7/4—6) ainsi que des écuelles (fig. 5/8—11). Le décor de ces vases consiste en bandes alvéolées et en petites proéminences (fig. 6/3—4, 6—9; 7/5).

La deuxième catégorie céramique est caractérisée par la couleur noire polie de la face extérieure des vases. La face intérieure est d'habitude rouge brique, ou, en général, d'une couleur plus claire. Comme forme, on rencontre de grandes urnes bitronconiques ou pansues, avec le col évasé (fig. 5/24—26; 6/2). Un seul fragment est orné de cannelures (fig. 11/1).

La troisième catégorie céramique est caractérisée par une pâte de qualité, compacte, assez uniformément cuite. La couleur varie du noir au gris et au marron, avec des nuances rougeâtres et jaunâtres. Le répertoire des formes est varié; il y a des écuelles (fig. 9/3; 10/1—4), des gobelets (fig. 8=9/1), des bols (fig. 9/2), des vases à l'épaule prononcée (fig. 11/7, 10), et de gros vases pansus et bitronconiques. On a également découvert deux boutons, provenant de tasses à anse surélevée et avec bouton (fig. 7/1—2).

³⁷ Lucrarea de față a fost prezentată la cea de-a XV-a sesiune științifică a Universității „Al. I. Cuza” din Iași (octombrie 1968).

La principale caractéristique de cette catégorie céramique est le décor réalisé par la technique de l'impression (il s'agit du décor considéré dans la littérature de spécialité comme imprimés avec le « torques »). Le motif principal est une bande linéaire, en zigzag (fig. 7/7-9 ; 9/2, 4-6 ; 10/1-4 ; 11/3-5, 7-8, 10) qui souvent est bordée à l'extrémité supérieure d'une bande linéaire horizontale (fig. 7/8-9 ; 9/2, 4 ; 10/1-4 ; 11/5, 7, 10). Comme motifs secondaires on rencontre de simples alvéoles ou de petits cercles imprimés, ayant au milieu une croix, un point ou un autre petit cercle (fig. 7/7-8 ; 9/2, 4-6 ; 10/1 ; 11/3-4, 8, 10). Un autre motif est une bande en zigzag formée par des groupes de lignes parallèles, obliques, inclinées à gauche et à droite (fig. 8=9/1 ; 11/7). Rarement on rencontre aussi des triangles hachurés obliquement (fig. 11/9) et de petites bandes en relief à encoches de courtes lignes imprimées (fig. 11/5-6). Sur les motifs imprimés on observe parfois des traces d'incrustation avec une pâte blanche (fig. 11/5-6).

Peu fréquemment, à côté des motifs imprimés, on rencontre également le décor incisé (fig. 11/1, 9), respectivement cannelé (fig. 9/3). Il est intéressant de noter qu'on ne rencontre pas ces incisions et ces cannelures séparément, mais associées au décor imprimé.

En majorité, la céramique appartient à la première catégorie, suivie de la troisième, ornée de motifs imprimés. La deuxième catégorie est représentée dans une proportion réduite. Les trois catégories céramiques représentent trois éléments composants d'origines diverses. La première catégorie fait partie probablement d'un héritage local de l'époque tardive du bronze. La deuxième catégorie est la céramique spécifiquement hallstattienne ancienne, de facture est-centrale-européenne. La troisième catégorie céramique permet des déterminations beaucoup plus exactes. Les analogies de cette céramique décorée avec des motifs imprimés se retrouvent dans l'aire de la culture Babadag (note 12), dans sa deuxième phase de développement. La céramique de Cozia n'est cependant pas identique à la céramique de Babadag. Le décor des cercles concentriques, unis par des lignes obliques tangentes, qui sont caractéristiques pour l'habitat de Babadag, est absent jusqu'à présent, dans l'habitat de Cozia. Il manque également la tasse à anse surélevée, du type rencontré à Babadag. A Cozia sont donc absents précisément les éléments du type Babadag, qui apparaissent lors même de la première phase de cette civilisation, constituant, selon l'avis de certains chercheurs, un héritage du Sud, ayant des analogies parfaites à Troie (VII b₂). De même, à la différence de l'habitat de Babadag, à Cozia l'ornement principal est la bande linéaire en zigzag, où sont associés, comme motifs secondaires, de petits cercles estampillés. Une autre particularité de l'habitat de Cozia est la prépondérance quantitative de la première catégorie céramique, représentée surtout par les vases en forme de sac. Ces particularités résultent probablement d'une plus puissante manifestation, en Moldavie, des traditions de la période tardive du bronze, de la culture de Noua.

Pour l'encadrement chronologique de l'habitat de Cozia, on pourrait se fonder sur les résultats obtenus par voie stratigraphique dans l'habitat de Babadag (notes 31-33), sur les observations concernant les habitats de Brașov-Pățitel (note 34) et Mediaș (note 35), ainsi que sur la découverte d'une fibule du type égéen dans l'habitat de Bradu (note 36). Tenant compte de ces résultats, l'habitat de Cozia s'encadrerait dans la période Hallstatt B, d'après la chronologie de H. Müller-Karpe.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — L'habitat hallstattien vu de la plaine de la Jijia.

Fig. 2. — Le plan général des fouilles (1966-1967).

Fig. 3. — La hutte n° 1 (a), la hutte n° 2 (b), plan et profil. 1 — fragments de foyer ; 2 — pierres plates ; 3 — fragments de torchis calciné ; 4 — fragments céramiques ; 5 — pierres ; 6 — traces de brûlure ; 7 — terre labourée ; 8 — couche de culture hallstattienne ; 9 — terre de remplissage des huttes hallstattiennes ; 10 — couche de culture cucutenienne ; 11 — terre vierge.

Fig. 4. — Fusaioles (1-2), pierre à aiguiser (3), pièce en argile (4 a-b). 1, 2 = 1/2 ; 3 = 2/5 ; 4a = 3/4 ; 4b = 1/2 gr. nat.

Fig. 5. — Profils de pots et vases en forme de sac (1—7, 12—23) et écuelles (8—11), appartenant à la première catégorie céramique (1/2 gr. nat); fragments de la deuxième catégorie céramique (24—26).

Fig. 6. — Fragments de vases appartenant à la première (1,3—10) et à la deuxième catégorie céramique (2). 1, 4, 6 = 3/5; 2, 8 = 2/3; 3 = 1/3; 5 = 7/10; 7 = 9/10; 9 = 4/5; 10 = 2/5 gr. nat.

Fig. 7. — Fragments d'anses à bouton (1—2), fragments céramiques à motifs imprimés (3, 7—9), fragments des vases appartenant à la première catégorie céramique (4—6). 1 = 9/10; 2 = 7/10; 3 = 3/5; 4 = 1/4; 5 = 1/2; 6 = 3/10; 7 = 4/5; 8—9 = 3/4 gr. nat.

Fig. 8. — Fragment de gobelet à motifs imprimés. 1/2 gr. nat.

Fig. 9. — Fragments céramiques à motifs imprimés (1—6) et à cannelures (3). 1 = 1/3; 2,6 = 1/2; 3 = 8/10; 4 = 4/5; 5 = 3/5 gr. nat.

Fig. 10. — Fragments d'écuelles à motifs imprimés. 1 = 7/10; 2, 3 = 6/5; 4 = 4/5 gr. nat.

Fig. 11. — Fragments céramiques à motifs imprimés (3—10), à incisions (1, 9) et à cannelures (2). 1 = 4/5; 2,4 —6, 8 = 3/5; 3, 7, 10 = 7/10; 9 = 9/10 gr. nat.